

**PEDAGOGIK PSIXOLOGIYANING O'QITISH VA O'RGANISH JARAYONIDAGI
NAZARIY ASOSLARI**

Nazira Burxonjonovna Kurbanova

Chirchiq davlat pedagogika universiteti magistranti

Annotatsiya: *Ushbu nazariy maqolada pedagogik psixologiyaning o'qitish va o'rganish jarayonidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Talabalarning bilim olishdagi psixologik mexanizmlari, motivatsiya turlari va ularning o'quv faoliyatiga ta'siri ko'rib chiqiladi. Shuningdek, Natijalar bo'limida o'quv faoliyatining psixologik modellari, o'qituvchi shaxsining psixologik fazilatlarini hamda o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini ta'limda hisobga olish zarurati yoritiladi. Munozara qismida ushbu omillar ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qilishi, zamonaviy o'qituvchining psixologik bilimdonligi va samarali kommunikatsiya o'quv jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatishi muhokama qilinadi. Xulosa o'laroq, o'qitish jarayonini psixologik jihatdan pishiq tashkil etish zamonaviy ta'lim muvaffaqiyatining muhim omili ekani ta'kidlanadi.*

Kalit so'zlar: *pedagogik psixologiya; o'qitish; o'rganish; bilish jarayonlari; idrok; xotira; tafakkur; motivatsiya; ichki motivatsiya; tashqi motivatsiya; konstruktivizm; interfaol metodlar; faoliyatga asoslangan yondashuv; o'qituvchi shaxsi; pedagogik kommunikatsiya; psixologik muhit; individual farqlar; yosh xususiyatlari; shaxsga yo'naltirilgan ta'lim; ta'lim samaradorligi.*

KIRISH

Pedagogik psixologiya – ta'lim jarayonining psixologik qonuniyatlarini o'rganuvchi fan bo'lib, o'qitish va o'rganishning ruhiy mexanizmlarini tadqiq qiladi. Mazkur soha ta'lim nazariyasi va amaliyotini chuqur anglashga xizmat qiluvchi asosiy bilimlarni beradi. Hozirgi zamon ta'limida o'quvchi shaxsining psixologik rivojlanishini hisobga olgan holda ta'limni tashkil etish o'quv jarayonining samaradorligini oshiradi – bu pedagogik tamoyil ilg'or ta'lim tizimlarida keng e'tirof etilgan. Darhaqiqat, o'quvchilarning bilish faoliyati, motivatsiyasi, emotsional holati va individual xususiyatlarini inobatga olgan holda darslarni rejalashtirish ta'lim sifati yuqori bo'lishini ta'minlaydi.

Ushbu maqolaning maqsadi – pedagogik psixologiya nuqtai nazaridan o'qitish va o'rganish jarayonining muhim jihatlarini tahlil qilish, xususan, bilimni o'zlashtirishga ta'sir etuvchi psixik jarayonlar va omillarni batafsil yoritishdir. Maqolaning kirish qismida mavzuning dolzarbligi va muammo bayoni beriladi, metodlar qismida tadqiqot yondashuvi tushuntiriladi, natijalar bo'limida asosiy topilmalar keltiriladi, so'ng ularning mazmuni munozara qismida muhokama qilinadi va yakunda xulosa beriladi.

METOD

Mazkur nazariy tadqiqot adabiyotlar sharhi va tahliliy yondashuv asosida olib borildi. Pedagogik psixologiya bo'yicha ilmiy manbalar, darsliklar va zamonaviy tadqiqotlar o'rganilib, ulardagi asosiy konsepsiya va faktlar tahlil qilindi. Xususan, o'quvchilarning bilish jarayonlari, motivatsiya, o'qitish strategiyalari, o'qituvchi shaxsiga doir psixologik xususiyatlar hamda yosh va individual omillarga oid ilmiy ishlanmalar ko'rib chiqildi. Bu maqola nazariy tahlil maqolasi bo'lib, unda original empirik ma'lumotlar keltirilmadan, mavjud nazariy qarashlar tahlili orqali umumiy xulosalar chiqariladi. Metod sifatida literatura tahlili tanlanganligi bois, maqolada turli mualliflarning g'oyalari va tadqiqot natijalari o'zaro taqqoslash hamda umumlashtirish yo'li bilan yoritildi. Keltirilgan dalillar va mulohazalar ilmiy manbalar asosida manbalarga havola qilish orqali tasdiqlangan.

NATIJALAR

Ta'lim jarayonida o'quvchi yangi bilimni bir qator bilish jarayonlari orqali qabul qiladi. Ushbu psixik jarayonlar ichida idrok, xotira, tafakkur va tasavvur (xayol) asosiy o'rin tutadi. Idrok o'quvchining atrof-muhitdan kelayotgan ma'lumotlarni qabul qilib, ularni ongida qayta ishlash jarayonidir. Har bir yangi mavzuni o'zlashtirish avvalo idrok bosqichida boshlanadi – o'quvchi berilgan ma'lumotni sezgilari orqali qabul qilib, uning mazmunini anglaydi [2]. Xotira esa olingan bilim va tajribalarni saqlash va qayta tiklash mexanizmi bo'lib, ta'lim jarayonida muhim rol o'ynaydi. O'quvchi olgan ma'lumotni xotirasida mustahkam saqlashi va kerak paytda eslab qolib qo'llashi o'quv muvaffaqiyatining garovidir. Tafakkur – bu olingan bilimlarni tahlil qilish, solishtirish, umumlashtirish va ular asosida xulosa chiqarish qobiliyati. Tafakkur o'quvchiga o'rganilgan materialdan kelib chiqib mantiqiy bog'liqliklarni tushunish, muammolarni hal etish, yangi g'oyalarni ishlab chiqish imkonini beradi. Masalan, abstrakt tafakkur rivojlangan yuqori sinf o'quvchisi nazariy masalalarni hal qila oladi, ko'rgazmali-obrazli tafakkur esa boshlang'ich sinf o'quvchisiga konkret misollar orqali tushunchalarni o'zlashtirishda yordam beradi [3].

Shuningdek, tasavvur (xayol) jarayoni ijodiy fikrlashga zamin hozirlaydi – o'quvchining tasavvuri boy bo'lsa, u o'rgangan mavzular bo'yicha yangi misollar, obrazlar keltirib, o'z tasavvurida canlandiradi. Bu jarayonlarning har biri ma'lum darajada rivojlangan bo'lsa, o'quv faoliyatining samaradorligi shunchalik yuqori bo'ladi. Aksincha, agar o'quvchining diqqati sust, xotirasi kuchsiz yoki tafakkur qobiliyati yetarlicha shakllanmagan bo'lsa, ta'lim jarayonida qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin. Demak, pedagogik psixologiya nuqtai nazaridan, samarali o'qitish uchun avvalo o'quvchilarning bilish jarayonlarini rivojlantirishga e'tibor qaratish lozim.

Motivatsiya – bu o'quvchini o'qishga undovchi ichki kuch bo'lib, ta'limning asosiy harakatlantiruvchi omilidir. Pedagogik psixologiyada motivatsiya odatda ikki turga bo'linadi: ichki motivatsiya va tashqi motivatsiya [4]. Ichki motivatsiya

o'quvchining bilishga bo'lgan tabiiy qiziqishi, ya'ni fan yoki faoliyatning o'zi beradigan zavq tufayli o'qishga intilishidir. Masalan, biologiyaga qiziqqan o'quvchi yaxshi baho uchun emas, balki tabiat sirlarini bilishga bo'lgan ishtiyoqi sabab darslarni qunt bilan o'zlashtiradi. Tashqi motivatsiya esa o'qishga tashqi rag'batlar – baho, mukofot, maqto'v yoki aksincha, tanbeh va jazo orqali undalgan holatdir [5]. Ko'pincha o'quvchilar yaxshi o'qish uchun ota-onasi yoki o'qituvchisi tomonidan va'da qilingan sovg'a, yuqori baho yoki aksincha, tanbehdan qo'rqish kabi tashqi omillar ta'sirida harakat qilishadi.

Motivatsiya darajasi o'quvchining faolligi, mustaqilligi, bilimni egallash qobiliyati va ijodiy fikrlashiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Yuqori motivatsiyaga ega o'quvchi dars jarayonida faol ishtirok etadi, mustaqil ravishda qo'shimcha materiallar o'qiydi, qiyinchiliklarga qaramay vazifalarni bajarishga intiladi va yangicha yechimlar topishga moyil bo'ladi. Aksincha, motivatsiyasi past o'quvchi bilim olishga lozim darajada qiziqmaydi, topshiriqlarni sust bajargan holda faqat minimal talablarni ado etishi mumkin. Shuning uchun o'qituvchi uchun o'quvchilarda aynan ichki motivatsiyani shakllantirish eng muhim vazifalardan biridir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, faqat tashqi mukofot va jazolarga tayanish uzoq muddatda ijobiy natija bermaydi: aksincha, tashqi motivatsiya haddan tashqari kuchaytirilsa, mavjud ichki qiziqishni so'ndirib qo'yishi mumkin. Masalan, o'quvchi dastlab matematika fanini sevgani uchun masalalar yechishga qiziqib yurgan bo'lsa, faqat yaxshi baho uchun o'qishga majbur qilish uning o'z faniga nisbatan asl qiziqishini kamaytirishi mumkin. Ko'plab tadqiqotlar natijasida aniqlanganki, tashqi rag'batlarga ortiqcha urg'u berish o'quvchining ichki o'rganish istagini susaytiradi [6]. Shu bois, tajribali pedagoglar baho va intizom choralaridan tashqari, darsning o'zini qiziqarli va mazmunli qilishga, o'quvchilarga shaxsiy maqsad va ehtiyojlarini bog'lay oladigan vazifalar berishga harakat qiladilar. Albatta, tashqi motivatsiyani butkul inkor etish noto'g'ri – u ham zarur turtki beradi, ayniqsa hali ichki qiziqish uyg'onmagan bolalarda. Biroq o'quvchida ichki motivatsiya asta-sekin shakllana borgan sari, tashqi rag'batlar ikkilamchi o'ringa o'tishi maqsadga muvofiqdir.

Xulosa qilib aytganda, motivatsiya ta'lim jarayonining yurak urishi kabidir – u qancha kuchli bo'lsa, o'quv faoliyati shuncha samarali kechadi. Shuning uchun pedagogik psixologiya o'qituvchilarga o'quvchilarning ehtiyoj va qiziqishlarini o'rganib, ularga mos ravishda ta'lim berishni tavsiya qiladi. Ichki o'quv motivatsiyasini uyg'otish – qiyin, ammo o'ta samarali usul: ichki motivatsiyaga ega o'quvchilar nafaqat bilimni yaxshiroq o'zlashtiradi, balki ruhiy jihatdan barqarorroq, mustaqil va ijodkor shaxs sifatida shakllanadi.

Pedagogik psixologiyada o'rganish jarayoni ko'pincha faoliyatga asoslangan yondashuv nuqtai nazaridan tushuntiriladi. Bu yondashuvga ko'ra, o'quvchi bilimni faol amaliyot orqali egallaydi – ya'ni, bilish jarayonining o'zi o'quvchi tomonidan

bajariladigan ongli faoliyat sifatida qaraladi. Rus olimi L.S. Vigotskiy ta'limni faoliyat deb e'tirof etgan va o'quvchi mustaqil faollik ko'rsatsagina chinakam bilim hosil bo'lishini ta'kidlagan. U o'zining mashhur "eng yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasida o'quvchining mustaqil bajara oladigan vazifalari bilan birovning yordami bilan eplay oladigan vazifalari orasidagi farqga e'tibor qaratgan. Vigotskiy fikriga ko'ra, ta'lim o'quvchini bugungi "rivojlanish darajasi"dan ertangi imkoniyatlar sari olib chiqishi kerak – ya'ni o'qitish bolaning "kechagi" kuniga emas, balki "ertangi" rivojlanish imkoniyatlariga tayanmog'i lozim. Agar bola hozircha mustaqil uddalay olmaydigan, lekin ozgina pedagogik ko'mak bilan bajarishga qodir bo'lgan topshiriqlarni bajarsa, bu uning yaqin kelajakdagi rivojlanishiga xizmat qiladi [1]. Eng yaqin rivojlanish zonasi aynan shunday topshiriqlardan iborat bo'lib, o'qituvchi shu zonada ta'lim bersa, bola bugun yordam bilan bajargan ishni ertaga mustaqil ravishda bajarishga o'rganadi.

Demak, faoliyatga asoslangan yondashuv o'quvchini passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradi. Bu yondashuvda o'qituvchining vazifasi – o'quvchini mustaqil ishlashga undaydigan sharoit yaratish, uni faoliyatga jalb etish, kerak joyda "ko'prik" bo'lib, keyin asta-sekin yordamni kamaytirib borish. Misol uchun, matematika darsida o'qituvchi masalani yechish yo'lini tayyor aytib bermasdan, boshida yo'naltiruvchi savollar berishi, so'ng o'quvchi mustaqil ishlashiga imkon berishi lozim. Shu tariqa o'quvchi faolligi oshib, bilim "tayyor holda beriladigan ob'ekt" emas, balki o'z mehnati bilan yaratiladigan mahsulotga aylanadi.

Konstruktivistik yondashuv zamonaviy pedagogik psixologiyada yetakchi konsepsiyalardan biri bo'lib, unga ko'ra o'quvchi bilimni tayyor holda qabul qilmaydi. Aksincha, har bir o'quvchi yangi bilimni o'zining avvalgi tajribasi va bilimi asosida "qurib boradi". Ya'ni, ta'lim shunchaki ma'lumotni o'quvchiga uzatish emas, balki o'quvchining ongida mazmunning faol ravishda qayta yaratilish jarayonidir. Masalan, tarix darsida o'quvchiga faqat faktlar berish konstruktivizmga zid; buning o'rniga, o'quvchilarning o'zlari kichik tadqiqot olib borishlari, tarixiy voqealarga baho berishlari, muhokama qilishlari konstruktiv yondashuvga xosdir.

Konstruktivizmning didaktik tamoyili shuki, o'quvchi – o'z bilimining muallifi. O'qituvchi esa bu jarayonda yo'naltiruvchi va fasilitator rolini bajaradi: savollar beradi, muammo vaziyatlarini yaratadi, kerakli resurslarni taqdim etadi, lekin tayyor yechimlarni bermaydi. Natijada o'quvchilar o'zlari izlanib, kashf qilib o'rganishga o'rganadilar. Bu yondashuv o'quvchilarda tanqidiy va ijodiy tafakkurni rivojlantiradi, chunki ular bilimni yod olishdan ko'ra, o'zlashtirish jarayonida faollik ko'rsatishadi.

Masalan, adabiyot darsida konstruktivistik yondashuvdan kelib chiqib, o'qituvchi asar mazmunini o'zi so'zlab bermaydi, balki o'quvchilarga mustaqil o'qish uchun berib, so'ng asar yuzasidan munozara uyushtiradi. Har bir o'quvchi asardan olgan tushunchasini ifodalaydi, boshqalar bilan fikr almashadi – shu tariqa, har kim o'z "bilim qurilmasini" barpo etadi.

Ilmiy tadqiqotlar konstruktiv yondashuv samaradorligini tasdiqlaydi: bunday ta'limda o'quvchilar chuqurroq tushunishga erishadi, bilimlarining amaliyotda qo'llash ko'nikmasi ortadi. Albatta, konstruktivistik yondashuv darsni puxta rejalashtirish va o'qituvchidan yuqori mahorat talab etadi, chunki o'quvchilar mustaqil faoliyatini samarali yo'naltira bilish oson emas. Biroq, bu yondashuv o'quvchining shaxsga yo'naltirilgan ta'lim olishini ta'minlaydi – har bir o'quvchi o'z qobiliyatiga mos tarzda faoliyat yuritadi va o'z bilimini mustaqil ravishda boyitadi [3]. Konstruktivizm shiorini quyidagicha ifodalash mumkin: “Bilim – o'quvchining o'zi tomonidan bunyod etilur!”

Interaktiv o'qitish yondashuvlari – bu o'quvchilarning o'zaro faol hamkorligi va muloqotiga asoslangan ta'lim usullari majmuasidir. Interfaol (interaktiv) metodlarda dars jarayoni bir tomonlama ma'ruza emas, balki ikki tomonlama va ko'p tomonlama muloqotdan iborat bo'ladi: o'qituvchi–o'quvchi, o'quvchi–o'quvchi o'rtasida doimiy aloqa sodir bo'ladi. Bunday metodlarga munozara, debate, rol o'yinlari, guruhiy loyiha ishlari, “aqliy hujum” va hokazolar kiradi. Interaktiv metodlar qo'llanganda, odatda sinfdagi psixologik muhit jonlanadi, har bir o'quvchi darsga jalb qilingandek his qiladi, o'z fikrini bildirishga intiladi.

Interaktiv yondashuvning bir nechta muhim afzalliklari mavjud:

Faollik va ishtirokni oshiradi: Har bir o'quvchi darsda faqat tinglovchi emas, balki ishtirokchi bo'lgani uchun, u faol fikrlaydi, savollarga javob topadi, fikr bildiradi. Bu esa o'z navbatida mustaqil fikrlashni rivojlantiradi va bilimni chuqurroq o'zlashtirishga yordam beradi.

Hamkorlik va jamoaviy muhit: Guruhda ishlash, juftlikda muhokama qilish orqali o'quvchilar jamoaviy ishlash, boshqalarni tinglash, o'z fikrini himoya qilish ko'nikmalarini hosil qiladi. Birgalikda yechim topish jarayonida muloqot madaniyati va ijtimoiy ko'nikmalari shakllanadi. Tadqiqotlar ko'rsatishicha, interfaol metodlar orqali mustaqil fikrlash va mantiqiy tafakkurni rivojlantirish o'quvchilarning muloqot madaniyatini ham takomillashtiradi. Ya'ni, bahs-munozarali darslarda qatnashgan o'quvchi nafaqat fanga oid bilimlarni, balki hurmat bilan muloqot qilish, fikrini aniq ifodalash, boshqalarni tushunish kabi qimmatli malakalarni ham egallaydi.

Psixologik qulay muhit: Interaktiv darslarda o'quvchilar o'zlarini erkinroq va ishonchliroq his qilishadi, chunki “xato qilish”dan haddan tashqari qo'rqish hissi kamayadi – hamma muhokama jarayonida xato qilishi mumkin va bu tabiiy qabul qilinadi. Bu o'z navbatida stressni kamaytiradi va sinfdagi samimiy muhitni ta'minlaydi. Stressiz ta'lim modelining samarali, sog'lom va ijobiy natijalarga olib kelishi ta'kidlangan [5], chunki bunday vaziyatda o'quvchilar mavzuga ongli ravishda chuqurroq kirisha olishadi. Interaktiv metodlar orqali dars o'quvchilar uchun “ruhiy xavfsiz makonga” aylanadi, bunda ular erkin savol berishlari, qiyinchilikni tan olishlari va yordam so'rashlari mumkin.

Ijodkorlikni rivojlantirish: Jamoaviy muhokamalarda, rolli o'yinlarda o'quvchilar noan'anaviy fikrlashga va yangicha yechimlar taklif etishga undaladi. Bu ularning ijodiy salohiyatini yuzaga chiqaradi. Masalan, tarix darsida "dumaloq stol" formatida har bir o'quvchi tarixiy shaxs rolini o'ynab, o'z nuqtai nazarini himoya qilishi talab qilinganda, o'quvchilar odatdagidan boshqacha fikrlashga, tasavvurini ishga solishga majbur bo'ladilar.

Shunday qilib, interaktiv yondashuvlar dars jarayonini faollashtirib, o'quvchilarning sub'ekt sifatida ishtirokini ta'minlaydi. Pedagogik psixologiya interfaol metodlarni qo'llashni qo'llab-quvvatlaydi, chunki bu usullar psixologik jihatdan qulay o'quv muhitini yaratadi va o'quvchilarning intellektual, ijtimoiy hamda nutqiy kompetensiyalarini bir paytning o'zida rivojlantiradi [6].

Ta'lim jarayonining muvaffaqiyati nafaqat o'quvchi psixologiyasiga, balki o'qituvchi shaxsi va uning psixologik fazilatlariga ham chambarchas bog'liq. Pedagogik psixologiya nuqtai nazaridan, samarali o'qituvchi quyidagi muhim sifat va ko'nikmalarga ega bo'lishi lozim:

Empatiya va pedagogik sezgirlik: O'qituvchi o'z o'quvchisining ruhiy holatini tushunib, uning hissiyotlariga hamdardlik qila olishi kerak. Empatiyaga ega o'qituvchi bola kayfiyatidagi o'zgarishlarni, qiyinchilik va xavotirlarni sezib, unga mos tarzda yondashadi. Bu esa o'quvchini qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish orqali bilim olish jarayonini samaraliroq qilishga yordam beradi. Masalan, empatik o'qituvchi uyatchanroq bolani dars payti noqulay ahvolga solmasdan, muloyimlik bilan jalb etadi, qiyin mavzuni tushunmay turgan o'quvchini tanqid qilmasdan, boshqa usulda tushuntirib beradi. Natijada o'quvchi o'zini xavfsiz his qilib, faol ishtirok eta boshlaydi.

Kommunikativ ko'nikmalar: O'qituvchi aniq va ravon tushuntirish, o'z fikrini tushunarli yetkazish, tinglovchilarning e'tiborini ushlab turish qobiliyatiga ega bo'lishi zarur. U o'quvchilar, ota-onalar va hamkasblar bilan samarali muloqot qila olishi, turli yosh va xarakterdagi insonlar bilan til topisha olishi darkor. Samarali pedagogik kommunikatsiya o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi sog'lom munosabatlarni yo'lga qo'yadi [1], bu esa o'z navbatida darsning sifati va natijadorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Sabr-toqat va bag'rikenglik: Har bir sinfda turli fe'l-atvordagi va turli o'zlashtirish tezligidagi o'quvchilar bo'ladi. Shuning uchun o'qituvchi har bir o'quvchiga nisbatan sabrli, mulohazali yondashishi kerak. O'quvchi tomonidan qilingan xatolar yoki nojo'ya xatti-harakatlarga nisbatan o'qituvchining ortiqcha jazavasi, jahli chiqishi vaziyatni yaxshilamaydi – aksincha, bolada qo'rquv va salbiy munosabatni kuchaytirishi mumkin. Tajribali o'qituvchi mojaroli vaziyatlarda o'z hissiyotlarini boshqara oladi, muammoni xotirjam va konstruktiv yechishga intiladi. Konfliktlarni boshqarish mahorati pedagog uchun muhim kompetensiyalardan biri bo'lib, bu

boradagi bilim va ko'nikmalar o'quvchilarning intizomi va psixologik farovonligiga bevosita ta'sir qiladi.

Ijoiy motivatsiya berish qobiliyati: O'qituvchi o'z o'quvchilarini ruhlantira olishi, ularning o'qishga bo'lgan qiziqishini uyg'ota olishi kerak. Bu o'qituvchining darsni qay darajada ilhom bilan o'tishiga, o'quvchilarga qo'yiladigan talablar va rag'batlarning balansiga bog'liq. Masalan, yaxshi o'qituvchi kichik yutuqlarni ham payqab, o'quvchini maqtov bilan rag'batlantiradi, qiyin vazifalarni bajarishda ishtiyoq uyg'otish uchun o'yin elementlarini qo'shadi, real hayotiy misollar orqali fanga qiziqishni oshiradi. Uning o'zi ham fani va kasbiga nisbatan ishtiyoqmand bo'lsa, bu tuyg'u o'quvchilarga yuqadi.

Ijtimoiy-intellektual kompetensiya: Bu atama ostida o'qituvchining jamoadagi o'zni, ijtimoiy muhitga moslashuvi va doimiy ravishda o'z ustida ishlash qobiliyatlari tushuniladi. Zamonaviy o'qituvchi faqat o'z fanining bilimdoni bo'lishi yetarli emas – u keng dunyoqarashga ega bo'lishi, turli madaniyat va dunyoqarashdagi bolalar bilan ishlay olishi lozim. Intellectual jihatdan o'qituvchi doimo yangiliklarni o'rganib boradi, pedagogik texnologiyalarni egallaydi, zamonaviy ilm-fan yutuqlaridan boxabar bo'ladi. Ijtimoiy jihatdan esa u hamkasblar bilan tajriba almashadi, ota-onalar bilan hamkorlik o'rnatadi, maktab jamoasida faol bo'ladi.

Emotsional barqarorlik: O'qituvchining kayfiyati va ruhiy holati dars davomida butun sinfga ta'sir o'tkazadi. Shuning uchun professional pedagog o'zining hissiy holatini boshqara olishi, stress va charchoqqa qarshi chidamli bo'lishi muhim. Agar o'qituvchi ruhiy jihatdan barqaror bo'lsa, u sinfdan tinch, do'stona muhit yaratadi, turli kutilmagan qiyinchiliklar (masalan, texnik muammo yoki o'quvchining noxush xulqi) paydo bo'lganda ham muvozanatni saqlaydi. Bu borada pedagogga psixologik bilimlar asqotadi – masalan, stressni yengish usullari, "hissiy kuyish"ning oldini olish choralari bilish. Emotsional sog'lom o'qituvchi sinfdan mehribon va xotirjam muhit yaratadi, bu esa o'quvchilarning o'ziga ishonchi va faolligini oshiradi.

Yuqoridagi sifatlar majmui ideal tarzda shakllangan o'qituvchi obrazini tasvirlaydi. Albatta, real hayotda har bir o'qituvchining o'z ustida ishlashi doimiy jarayon bo'lib, bu fazilatlar ham bosqichma-bosqich rivojlanadi. Muhimi, pedagog o'zining kuchli va zaif tomonlarini tahlil qilib, professional va shaxsiy o'sishga intilishi lozim. Zamonaviy ta'lim jarayonida o'qituvchining pedagogik mahorati va ruhiy yetukligi ta'lim samaradorligini sezilarli darajada oshirishi turli tadqiqotlarda ta'kidlangan [4]. Shunday ekan, pedagogik psixologiya o'qituvchi shaxsiga doir masalalarni – xususan, yuqoridagi empatiya, kommunikativlik, stressga chidamlilik kabi jihatlarni – chuqur o'rganadi va o'qituvchilarga o'z malakasini oshirishda yordam beradi.

Har bir o'quvchi ruhiy rivojlanishining muayyan yosh davriga va faqat o'zigagina xos individual xususiyatlarga ega. Pedagogik psixologiya ta'lim jarayonini

loyihalashda bu omillarni hisobga olishni qat'iy tavsiya etadi, chunki yoshga mos yondashuv va individual yondashuv ta'lim sifati va samaradorligiga bevosita ta'sir qiladi.

Yosh xususiyatlari bo'yicha: Maktab ta'limi shartli ravishda boshlang'ich, o'rta va yuqori sinf bosqichlariga ajratiladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari (taxminan 6–10 yosh) – bu davrda bolalarda ko'rgazmali-obrazli tafakkur ustunroq bo'ladi. Ular mavhum tushunchalardan ko'ra konkret misollarni, rang-barang ko'rgazmali qurollarni yaxshiroq qabul qilishadi. Shuningdek, bu yosh bolalar tabiatan qiziquvchan va o'yinjarayon orqali o'rganishga moyil. Shuning uchun boshlang'ich sinflarda darslarni imkon qadar ko'rgazmali vositalar bilan boyitish, didaktik o'yinlar orqali o'tish, ertak va qiziqarli hikoyalar yordamida tushuntirish katta samara beradi. Masalan, kichik yoshdagi bola uchun matematika darsida quruq misollar berishdan ko'ra turli rangli shakllar, qo'g'irchoqlar yordamida amaliy sanashni o'rgatish samaraliroqdir – zero, bu yosh bolasi ko'rayotgan, ushlab ko'rayotgan narsasini yaxshiroq tushunadi va eslab qoladi. Tasavvur va xayol ham bu davrda juda kuchli bo'ladi, shuning uchun ijodiy topshiriqlar (rasm chizish, qo'shiq o'ylab topish kabi) ularning rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

O'rta sinf o'quvchilari (taxminan 11–14 yosh) – bu bosqichda bolalarda mantiqiy tafakkur jadal rivojlanadi. Ular asta-sekin abstrakt tushunchalar bilan ishlashni o'rganib borishadi, sabab-oqibat aloqalarini tushunishga intilishadi. O'smirlik davrining boshlanishi tufayli, bu paytda o'quvchilarning xarakterida mustaqillikga intilish kuchayadi, tengdoshlar bilan muloqot muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli, o'rta sinflarda muammoli ta'lim elementlarini joriy etish (masalan, matematika yoki fizika darsida hayotiy muammolarni qo'yib, o'quvchilarni mustaqil fikrlashga undash) foydali bo'ladi. Shuningdek, guruhda ishlashga doir topshiriqlar bu yoshdagilar uchun ayni muddao – chunki ular o'z do'stlari orasida o'zini ko'rsatishga, fikr bildirishga ishtiyoqmand. O'rta sinf davridagi psixologik xususiyatlardan yana biri – tanqidiy fikrlash kurtak otishi: o'quvchilar endi hamma gapga ishonaverishmaydi, savollar berishadi, o'z mustaqil fikrlarini shakllantirishga intilishadi. O'qituvchi buni qo'llab-quvvatlashi va to'g'ri yo'naltirishi lozim.

Yuqori sinf o'quvchilari (taxminan 15–17 yosh) – bu davr balog'at yoshi bo'lib, o'quvchilar deyarli katta yoshlilar kabi mustaqil fikrlashga va murakkab mantiqiy muhokamalarga qodir. Ularning tafakkuri abstrakt va nazariy kategoriyalarni to'laqonli qabul qila oladi. Yuqori sinflarda, shuningdek, o'quvchilarning kelajak hayot yo'lini tanlashga qiziqishi ortadi – ular kasbga yo'naltiruvchi ma'lumotlarni istashadi, turli sohalar haqida chuqurroq bilim olishga intilishadi. Shu sababli bu bosqichda darslarni iloji boricha real hayot bilan bog'lash, o'quvchilarning qiziqqan yo'nalishlari bo'yicha chuqurroq topshiriqlar berish maqsadga muvofiq. Masalan, yuqori sinfdagi kimyoga qiziqadigan o'quvchiga ilmiy loyiha berib, mustaqil tadqiqot olib borishga

undash mumkin – bu uning o‘zlashtirishini keskin oshiradi. Yuqori sinflarda o‘quvchilarga kattalardek mas’uliyat berish, muhim qarorlar qabul qilishga jalb etish ularning yetuklik va liderlik sifatlarini shakllantiradi.

Individual xususiyatlar bo‘yicha: Har bir sinf ichida ham o‘quvchilar o‘rtasida katta individual farqlar mavjud. Bularga temperament, qobiliyat darajasi, o‘qish stili va xarakter xususiyatlari kiradi. Bundan tashqari, ayrim o‘quvchilarning yodlash xotirasi kuchli bo‘lib, matnlarni tez yod oladi, boshqalari esa mantiqiy tushunishga ko‘proq tayanadi; yoki ba’zi o‘quvchilar individual ishlaganda muvaffaqiyatliroq, boshqalari jamoada porlaydi.

O‘qituvchi bunday farqlarni bilishi va imkon qadar har bir o‘quvchiga individual yondashuvini topishi kerak. Albatta, sinfda 30 nafar bola bo‘lsa, har biri bilan alohida usul qo‘llash qiyin. Ammo hech bo‘lmaganda, o‘qituvchi o‘z sinfidagi har bir bolaning qaysi uslubda yaxshiroq o‘rgana olishini, qaysi fanga ko‘proq qiziqishini, qaysi jihatda qiynalayotganini kuzatib, shunga yarasha moslashuvchan metodikani qo‘llashi lozim. Masalan, kinestetik tipdagi bola uchun mavzuni qo‘l ushlab ko‘rish yoki tajriba shaklida o‘tkazish ko‘proq naf berishi mumkin; vizual o‘quvchiga esa ko‘rgazmali qurollar va jadvallar samaralidir; audialga esa og‘zaki tushuntirish va audio yozuvlar yordam beradi.

Individual yondashuvning yana bir muhim tomoni – ta’limni shaxsga yo’naltirilgan holda olib borishdir. Bu shuni anglatadiki, o‘qituvchi o‘quvchini faqat “o‘rtacha sinfning bir a’zosi” deb emas, balki alohida shaxs sifatida ko‘radi. Uning qobiliyatlari va qiziqishlarini rivojlantirishga harakat qiladi, zaif tomonlarini yaxshilashga ko‘maklashadi. Natijada, har bir o‘quvchi o‘z imkoniyatlari doirasida maksimal rivojlanish va yuqori o‘zlashtirishga erishadi. Ilmiy tadqiqotlar ham individual yondashuv ta’lim samaradorligini oshirishini tasdiqlaydi – sababi, bunda o‘quvchi o‘z ehtiyojlariga mos ta’lim oladi va o‘zini qadrlangan his qiladi, motivatsiyasi ortadi.

Ta’lim jarayonidagi psixologik muhit – bu sinfda hukm suradigan ruhiy holat, o‘quvchi va o‘qituvchi o‘rtasidagi hissiy munosabatlar majmuidir. Psixologik jihatdan sog‘lom muhit bo‘lgan sinflarda o‘quvchilar darsga xursandchilik bilan qatnashadi, o‘z fikrlarini ochiq aytishdan cho‘chimaydi, xatolarini tan olishdan qo‘rqmaydi. Aksincha, tarang va qo‘rqituvchi muhit bo‘lsa, bolalar o‘zini erkin tuta olmaydi, darsga diqqatini jalb eta olmaydi va hatto qo‘rqish hissi ularni o‘qishdan bezdirishi ham mumkin. Shuning uchun ta’lim muassasasida psixologik farovonlik, do‘stona va ishonchli muhitni shakllantirish o‘ta muhimdir.

Psixologik qulay muhit quyidagi afzalliklarni ta’minlaydi:

O‘quvchi faolligi ortadi: Bola o‘zini xatolar uchun qattiq koyishmasligiga, uning fikri mensilashiga ishonch hosil qilsa, darsda faolroq ishtirok etadi. Savol bersa

uyalmaydi, noaniq tushungan bo'lsa, qo'l ko'tarib takror tushuntirishni so'rashga jur'ati yetadi. Bu esa uning haqiqiy o'rganishiga xizmat qiladi.

Ochiqlik va ishonch vujudga keladi: Sog'lom psixologik muhitda o'quvchilar o'qituvchini ishongan, yaxshi ko'radigan shaxs sifatida qabul qilishadi. O'z muammolarini (masalan, uy vazifasini bajara olmagan bo'lsa sababini) ochiq ayta olishadi. O'qituvchi tomonidan ham ochiq muloqot bo'lsa, masalan, "Bugungi mavzu qiyin bo'lishi mumkin, tushunmasangiz, albatta so'rang" kabi so'zlar aytilsa, o'quvchi o'zini erkinroq sezadi.

Hamkorlik kuchayadi: Iliq muhitda o'quvchilar bir-biri bilan ham yaxshi munosabatda bo'lishadi, jamoaviy ishlarda tortishuv va nizolar kamroq bo'ladi. Birga ishlash davomida ular bir-biriga yordam berish, tinglash, hurmat qilish ko'nikmalarini orttiradi. O'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasidagi samarali kommunikatsiya esa ta'lim sifatini oshirishning kalitidir – axir o'zaro tushunish bo'lmasa, eng zo'r metod ham ish bermaydi.

Stressning kamayishi: Yuqorida ta'kidlanganidek, bosim va qo'rquvdan holi muhitda o'quvchilarning stress darajasi pasayadi. Bu esa ularning ruhiy sog'lig'ini asrabgina qolmay, bilim olishga bo'lgan qobiliyatini ham oshiradi – chunki hadik va qo'rquv ongi band qilmagan bola o'qishga butunlay e'tibor berishi mumkin. Tajribalar shuni ko'rsatadiki, stressiz ta'lim modeli natijasida o'quvchilarning akademik ko'rsatkichlari va ruhiy holati yaxshilanadi.

Ijodkorlik va tashabbus yuzaga chiqadi: Agar sinfda qattiq qoida va jazolar hukm surmasa, bolalar dadilroq bo'lishadi, o'z g'oyalarini taklif qilishga tortinishmaydi. Bu esa turli tanlovlar, loyihalarda yaqqol ko'rinadi – erkin muhitda ulg'ayayotgan o'quvchilar kutilmagan, original yechimlarni taklif etishadi, ijodiy ishlarda faol bo'lishadi.

Sinfda bunday sog'lom psixologik muhitni yaratishda eng katta rol, albatta, o'qituvchiga tushadi. O'qituvchi o'zining xulq-atvori, muloqot ohangi, sinfni boshqarish uslubi bilan bu muhitni boshqaradi. Agar pedagog mehribon, adolatli, hazil-mutoyibani joyida qo'llay oladigan, o'quvchilarni hurmat qiladigan bo'lsa – sinfda hamkorlik va hurmat ruhi paydo bo'ladi. Agar aksincha, o'qituvchi qo'pol yoki befarq bo'lsa – bolalarda ham xuddi shunday muhit shakllanadi.

Pedagogik psixologiya o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi kommunikatsiyani alohida o'rganadi. Samarali kommunikatsiya deganda faqat o'qituvchining aniq gapirishi emas, balki o'quvchini diqqat bilan tinglay olishi, uning fikrini hurmat qilishi ham tushuniladi. Shuningdek, noverbal aloqa – yuz ifodasi, imo-ishoralar, ovoz ohangi – ham muhim. Masalan, o'quvchi noto'g'ri javob berganida o'qituvchining qosh chimirishi yoki tanbeh ohangida "o'tir" deyishi bolani ranjitishi va darsga qiziqishini so'ndirishi mumkin. Agar o'qituvchi xato qilish ham o'rganish jarayonining bir qismi

ekanini anglatga, bolaning xato qilishdan qo'rquvi kamayadi va u o'rganishda davom etadi.

Xulosa qilib aytganda, ta'lim sifati ko'p jihatdan sinfning psixologik iqlimiga va o'qituvchi-o'quvchi kommunikatsiyasining sifatiga bog'liq. Pedagogik psixologiya bu sohada o'qituvchilarga maslahatlar beradi: masalan, darsni ijobiy nuqta bilan yakunlash, konflikt holatlarini adolat bilan hal etish, o'quvchilarning fikrini oxirigacha tinglash kabi qoidalar. Bunday jihatlar maktab amaliyotida mayda ko'ringani bilan, aslida o'quvchilarning ta'limga bo'lgan munosabatini, ishtiyoqini va natijada erishadigan yutuqlarini belgilab beradi.

MUNOZARA

Yuqoridagi natijalar tahlili shuni ko'rsatadiki, pedagogik psixologiya prinsiplari ta'lim jarayonining deyarli barcha qirralarini qamrab oladi va ularning barchasi yakunda o'quvchining bilimni qay darajada puxta o'zlashtirishi va rivojlanishiga ta'sir etadi.

Bilish jarayonlari (idrok, xotira, tafakkur, tasavvur)ni rivojlantirishga qaratilgan ta'lim yuqori samaradorlikka erishadi. Bu natija muvofiq ravishda kognitiv psixologiyaning ta'limga tadbiquini tasdiqlaydi – ta'lim jarayonida diqqat va xotirani faollashtirish uchun turli texnikalar (mnemoteknika, diqqat mashqlari), tafakkurni charxlash uchun muammoli savollar va topshiriqlar qo'llanishi aynan shuning uchun tavsiya etiladi. Munozara qismida ta'kidlash joizki, o'quvchilarning bilish jarayonlari individual ekanini ham unutmash kerak: masalan, ba'zi bolalar vizual idrok yordamida yaxshiroq o'rganadi, boshqalari eshitish orqali. Shunday ekan, o'qituvchi bir darsda turli usullarni uyg'unlashtirib (ma'ruza, taqdimot, tajriba, muhokama va h.k.), hamma turdagi o'quvchilarga mos sharoit yaratishi lozim.

Motivatsiya masalasini muhokama qilar ekanmiz, natijalar o'qituvchi e'tiborini aynan ichki motivatsiyani oshirishga qaratish lozimligini ko'rsatdi. Munozarali jihat: baho tizimi va sinovlar mavjud ta'lim sharoitida qanchalik ichki motivatsiyaga urg'u berish mumkin? Ta'kidlab o'tish joizki, baholash va rag'batlantirish ta'limning ajralmas qismi, ammo u o'quvchilarning bilishga bo'lgan qiziqishini so'ndirmaydigan tarzda olib borilishi zarur. Zamonaviy ta'lim tizimlarida tobora ko'proq noan'anaviy baholash shakllari – "portfolio baholash", "o'zini-o'zi baholash", "shaxsiy o'sish dinamikasini baholash" – joriy etilayotgani kuzatiladi. Bu usullar o'quvchini boshqalar bilan taqqoslashga emas, o'z avvalgi natijalari bilan qiyoslashga undaydi, shu tariqa ichki raqobat va o'zini rivojlantirishga qiziqish uyg'onadi. Munozarada e'tirof etish kerakki, ayrim vaziyatlarda tashqi motivatsiya – masalan, milliy imtihon yoki olimpiadalarga tayyorgarlik – kuchliroq harakatlantiruvchi omil bo'lishi mumkin. Biroq pedagogik psixologiya nuqtai nazaridan, hatto bunday tashqi turtkilar ham o'quvchi shaxsiy maqsadi va orzulari bilan uyg'unlashtirilsa, yanada samarali bo'ladi. Masalan, oliy o'quv yurtiga kirish imtihonini yaxshi topshirmoqchi bo'lgan o'quvchiga bu

maqsadining o'z hayotidagi ahamiyatini tushuntirish, ya'ni tashqi motivni ichki ehtiyojga aylantirish foydali.

O'quv faoliyatining psixologik modellari – faoliyatga asoslangan, konstruktivistik va interaktiv yondashuvlar – bugungi ta'limning markaziy tamoyillariga aylangan. Faoliyatga asoslangan yondashuv Vigotskiy va uning izdoshlari tomonidan sobit ilmiy maktab bo'lib, ayniqsa boshlang'ich ta'limda “o'quv faoliyati” konsepsiyasi sifatida keng qo'llangan. Munozara jarayonida bu yondashuvning afzalliklari bilan bir qatorda amaliy qiyinchiliklari ham e'tiborga olinadi: o'quvchilarni faoliyatga jalb qilish ba'zan og'ir kechishi mumkin, ayrim sustroq o'quvchilar faoliyatsizroq qolib ketishi mumkin. Bunday holatda differensial yondashuv yordamga keladi – ya'ni turli o'quvchiga qiziqish va imkoniyatiga mos turli topshiriq berish.

Konstruktivistik yondashuv bugungi kunda xalqaro PISA testlari, zamonaviy o'quv dasturlari ruhiga ham mos keladi, chunki unda yod olish emas, balki mantiqiy tushunish va qo'llay bilish ko'nikmasi birinchi o'rinda. Munozarada konstruktivizmning yana bir yutug'i sifatida metakognitiv ko'nikmalarni shakllantirishni keltirish mumkin – ya'ni o'quvchi o'z o'rganish faoliyatini o'zi rejalashtirish, nazorat qilish va baholashni o'rganadi. Boshqacha aytganda, konstruktiv yondashuv bilan o'sgan bola “o'qishni o'rganadi”. Bu XXI asrda uzluksiz o'qib-o'rganish talab etiladigan jamiyatda eng zarur ko'nikmadir. Shu bilan birga, konstruktivizm o'qituvchidan yuqori darajada moslashuvchanlikni talab qiladi – har bir o'quvchining qurayotgan “bilim konstruktsiyasi”ni kuzatib, kerak joyda to'g'rilash va yo'naltirish.

Interaktiv metodlarning muhokamasida ularning ijtimoiy va psixologik foydasi aniq ko'rinadi. Jamoaviy ishlashni bilgan, muloqotda ochiq va madaniyatli bo'lgan o'quvchi keyingi hayotida ham ko'plab yutuqlarga erishadi. Shu bois ta'lim sifati haqida gap borganda, faqat akademik natijalar emas, balki o'quvchilarning shaxs sifatida kamol topishi ham muhim ko'rsatkich ekani e'tirof etilmoqda. Interfaol darslar orqali shakllangan kommunikativ ko'nikmalar, ijodkorlik, tanqidiy fikrlash kabi “yumshoq kompetensiyalar” bugungi mehnat bozorida ham juda qadrlidir. Pedagogik psixologiya nuqtai nazaridan, sinfda do'stona muhit yarata olgan o'qituvchi nafaqat o'quvchilarga muayyan fan bilimlarini beradi, balki ularni jamiyat uchun moslashgan, psixologik jihatdan sog'lom shaxslar etib tarbiyalaydi.

O'qituvchi shaxsining psixologik xususiyatlari bo'limida keltirilgan sifatlar amaliyotda o'z tasdig'ini topgan. Munozarali jihati – bu barcha fazilatlarini har bir o'qituvchidan kutish qanchalik real? Aslida, har bir o'qituvchi o'z uslubiga ega, biri ko'proq empatik bo'lsa, boshqasi a'lo darajada tartib-intizom o'rnatadi, yana biri ko'proq ilmiy tayyorgarligi bilan kuchli. Muallimlar jamodasida turli tipdagi pedagoglar bo'lishi ham normal holat. Eng muhimi, har bir o'qituvchi o'z kamchilik jihatlarini rivojlantirishga intilsa, masalan, muloqotda qiyinchilik sezsa – bu borada treninglarga

qatnashsa yoki tajribali hamkasblardan o'rgansa. Mamlakatimizda o'qituvchilar malaka oshirish kurslarida endilikda nafaqat o'z fanini chuqurlashtirish, balki psixologiya va pedagogikaning zamonaviy yutuqlari bilan tanishishi ham ushbu fazilatlarni tarkib toptirishga qaratilgandir. Yana bir muhim omil – o'qituvchining psixologik savodxonligini oshirish. Bu degani, pedagog nafaqat darslik mazmunini, balki inson psixologiyasini ham yaxshi tushunsa, dars o'tishda ko'proq yutuqqa erishadi. Misol uchun, o'spirinlik davri krizislari haqida bilimga ega o'qituvchi 8-9-sinf o'quvchilarining ba'zan "qo'polroq" yoki beparvorroq xatti-harakatlarini shaxsiga olmaydi, balki bu yosh xususiyati ekanini bilib, to'g'ri chora ko'radi. Bu esa mojarolarni oldini oladi va sog'lom muhitni saqlashga xizmat qiladi.

Yosh va individual farqlarni hisobga olish bugungi kunda ta'lim shioriga aylangan – "Bitta o'lcham hammaga to'g'ri kelmaydi". Munozara tarzida aytganda, an'anaviy ta'limdagi "o'rtacha o'quvchi"ga mo'ljallangan yondashuv endilikda ishlamaydi, chunki axborot asrida bolalar juda xilma-xil qobiliyatlar va informatsion makonga ega bo'lib ulg'ayishmoqda. Shuning uchun pedagogdan differensiyalashgan ta'lim talab etiladi: kuchli o'quvchiga – chuqurlashtirilgan dastur, qiyinlanayotgan o'quvchiga – qo'shimcha yordam, vizualga – ko'rgazmali qurol, audialga – audiovizual material va hokazo. Bu, albatta, o'qituvchidan katta mehnat va yaratuvchanlikni talab etadi. Biroq natijada sinf bo'yicha barcha o'quvchilar imkon qadar yuqori natijaga erishadi, "yetakchi"lar zerikib qolmaydi, "orqada qoluvchilar" esa e'tibordan chetda qolmaydi. Bu masalada pedagogik psixologiya o'qituvchilarga psixodiagnostika bo'yicha ko'nikmalar berishi lozim – ya'ni, o'quvchilarning qaysi uslubda yaxshiroq o'rganishini, qaysi intelligensiya turi (masalan, vizual-san'atkorlik, musiqiy, mantiqiy-matematik, til qobiliyati kabi) rivojlangani va boshqalarni aniqlash usullarini o'rgatish. Bugun ko'plab maktablarda sinf psixologlari yoki o'qituvchilarning o'zi shunday diagnostik testlar yordamida sinf "portreti"ni tuzib, unga yarasha yondashuvlarni belgilangani maqsadga muvofiqdir.

Psixologik muhit va kommunikatsiya bo'yicha natijalar ham ta'lim amaliyotida nihoyatda muhimdir. Munozarada shuni aytish mumkinki, ba'zan eng yangi pedagogik texnologiya va metodikalar joriy etilgan ta'lim tizimida ham, agar o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida til topisha olmaslik yoki sinfda ruhiy bosim muammosi bo'lsa, kutilgan natija chiqmasligi mumkin. Shuning uchun xorijiy ta'lim tizimlarida so'nggi paytlarda "Social-Emotional Learning (SEL)" – ya'ni, o'quvchilarning ijtimoiy va emotsional ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan dasturlar ommalashmoqda. Bu dasturlar hamkorlikda ishlash, hissiyotlarni boshqarish, mas'uliyatli qaror qabul qilish kabi ko'nikmalarni rivojlantirishni ko'zda tutadi. Aslida, maktab jamoasi, xususan o'qituvchi ham har kunlik darslar orqali SELni amalga oshiradi – xoh u bundan bexabar bo'lsin, xoh ongli ravishda. Agar o'qituvchi bolalarga yaxshi muomala, hurmat va o'zini ifoda etish erkinligini bersa, bolalar shu sifatlarni o'zida ham tarbiyalaydi.

Agar pedagog shu jihatlarni e'tiborsiz qoldirsa, o'quvchilar uchun maktab faqat kitob va baho bilan bog'liq sovuq muassasaga aylanishi hech gap emas. Pedagogik psixologiya shuning uchun ham har bir darsning tarbiyaviy va psixologik jihatlari mavjudligini uqtiradi. Bitta geografiya yoki algebra darsi o'quvchiga nafaqat shu fandan bilim, balki muayyan ijtimoiy ko'nikma ham berayotganini unutmaslik kerak.

Umuman olganda, munozara shuni ko'rsatadiki, ta'lim jarayonini samarali tashkil etish kompleks yondashuvni talab qiladi. Faqat bilim berish metodikasini bilish yoki faqat psixologiyani hisobga olish yetmaydi – ikkisini uyg'un qo'llash lozim. Pedagogik psixologiya aynan shu uyg'unlikni ta'minlaydigan fan sifatida o'qituvchilarni qurollantiradi. Biz tahlil qilgan jihatlari – bilish jarayonlari, motivatsiya, metodlar, o'qituvchi shaxsi, individual yondashuv, muhit – bularning har biri alohida katta mavzu bo'lsa-da, amalda ular bir-biri bilan uzviy bog'liq. Masalan, o'qituvchi ematik bo'lsa (o'qituvchi shaxsi), sinfda qulay muhit bo'ladi (psixologik muhit), bu esa o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi, ular faol metodlarda ishtirok etib (interaktiv yondashuv), bilimni chuqurroq o'zlashtiradi va tafakkuri rivojlanadi. Yoki boshqa tomondan, agar o'quvchi ichki motivatsiyaga ega bo'lsa, u qo'shimcha kitoblar ham o'qiydi (bilish jarayonlarini mustaqil charxlaydi), buning uchun o'qituvchi unga individual yondashadi va qo'shimcha topshiriq beradi (individual farqni hisobga olish) va hokazo. Shunday qilib, pedagogik psixologiya fanining nazariy jihatdan o'rganganimizni amaliyotga tatbiq etsak, ta'lim sifati oshishi, o'quvchilarning ham bilim, ham tarbiya, ham shaxs sifatida rivojlanish darajasi yuksalishi muqarrar.

XULOSALAR

Pedagogik psixologiya o'qitish va o'rganish jarayonining eng muhim jihatlari o'rganish orqali ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu nazariy tahlil natijalari quyidagi xulosalarni chiqarishga imkon berdi:

O'quvchi psixologiyasini chuqur anglagan o'qituvchi dars berishda to'g'ri usullarni tanlay oladi. U o'quvchilarning yoshiga mos va individual xususiyatlariga monand strategiyalarni qo'llaydi. Bu esa har bir o'quvchining maksimal darajada bilim olishiga sharoit yaratadi.

Motivatsiya ta'limning harakatlantiruvchi kuchi ekanligi yana bir bor tasdiqlandi. O'qituvchi o'quvchilarda ichki o'qishga ishtiyoqni shakllantirishga intilmog'i lozim. Buning uchun darslar mazmunli, qiziqarli va maqsadga yo'naltirilgan bo'lishi zarur. Ichki motivatsiyali o'quvchi mustaqil va ijodkor bo'lib o'sadi.

Psixologik qulay muhit va samimiy kommunikatsiya ta'lim sifatini oshiruvchi muhim omillardir. O'quvchi o'zini sinfda erkin va qo'llab-quvvatlangan his etsa, u darslarda faol qatnashadi, o'z imkoniyatlarini to'la namoyon etadi. O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi sog'lom muloqot esa tushunmovchilik va mojarolarni kamaytirib, hamkorlik ruhini kuchaytiradi.

Zamonaviy ta'limning muvaffaqiyati ko'p jihatdan o'qituvchi faoliyatining psixologik savodxonligiga bog'liq. Agar o'qituvchi pedagogik psixologiya bilimlariga ega bo'lsa, o'quvchilarning motivatsiyasi, bilish jarayonlari, emotsional holati va shaxsiy xususiyatlariga mos yondasha oladi. Bu esa butun ta'lim jarayonini samarali qilishi tabiiy.

Yakuniy xulosa shuki, ta'lim insonparvarlik yo'nalishida bo'lishi darkor – ya'ni, har bir o'quvchi shaxs sifatida qadrlanadigan, uning ruhiy rivojlanishi va farovonligi ta'minlanadigan jarayon bo'lishi kerak. Pedagogik psixologiya bizga shunday ta'lim modelini yaratishda nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Shu bois, har bir pedagog uchun psixologiya bilimlari va ularni amaliyotda qo'llash ko'nikmalari zaruriyatga aylanmoqda. O'qituvchi qanchalik ko'p psixologik vositalarni o'zlashtirsa (masalan, motivatsiya usullari, konfliktlarni hal etish, o'quvchini tushunish texnikalari va hokazo), uning darsi shunchalik samarali va ta'sirchan bo'ladi.

ADABIYOTLAR:

1. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – М.: Педагогика, 1934. – 344 с.
2. Nishonova Z., Abdugarimova Sh., Jo'rayev A. Boshlang'ich sinflarda interfaol metodlar // Ta'lim jarayonini modernizatsiya qilish ilmiy jurnali. – 2022. – №2. – 45–50-b.
3. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. Pedagogik faoliyatning psixologik asoslari: metodik qo'llanma. – Toshkent: XTV nashriyoti, 2018. – 128 b.
4. Hamdamova M. Ta'lim jarayonida psixologik yondashuv // Pedagogik mahorat va innovatsiyalar ilmiy jurnali. – 2021. – №3. – 52–60-b.
5. Xitoymetova N. Sinfda psixologik muhitni yaratish yo'llari // Psixologiya va ta'lim jurnali. – 2020. – №4. – 33–38-b.
6. A'zamxo'jayeva D. O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi kommunikatsiya // Pedagogik psixologiya jurnali. – 2019. – №1. – 12–17-b.